

AYASOFYA İÇ NARTEXİN ALTINDAKİ MEKÂN

ARCHWISE SPACE UNDER INNER NARTEX OF
SAINT SOPHIA

Feridun DIRİMTEKİN

Ayasofya Müzesi Yıllığı, sayı III den ayrı baskı

İstanbul 1961 — İstanbul Matbaası

baz No=26188

No=26185

ÇEKÜL KÜTÜPHANESİ

DEMİRBAŞ NO. 06188

SINIFLAMA NO.

06185

BAĞIŞCI

GELİŞ TARİHİ

AYASOFYA İÇ NARTEXİN ALTINDAKİ MEKÂN

Ayasofya'nın iç nartexin altında, batı kapısı ile en kuzeydeki 2 kapı arasına kadar uzanan ve nartex eninin 3/2 sini işgal eden bir mekân mevcuttur. Umumi uzunluğu 43,53 m. dir, eni 3,90. Burası ortada bulunan bir sıra ayakla ikiye ayrılmıştır (Res. 1). Ayaklarla duvarlar arasında doğudaki açıklık 1,74, batıdaki 1,56 m. dir. Ayaklar 60x60 eb'adında karedir. Payeler arasında kuzey-güney arasındaki açıklıklar müsavi değildir. 1,68 den 1,74 e kadar değişmektedir. Mekânın ortasındaki ayakların en doğu tarafları sonradan 60x61 eb'adında tuğladan ilâvelerle takviye edilmişlerdir. Son ayaklarla duvarlar arasında kuzeyde 2,31, güneyde 1,70 lik mesafe vardır.

Zemin vaktiyle tuğladan yapılmış karelerle örtülmüştür. Bu zeminden tonozun en yüksek noktasına kadar olan yükseklik 1,30 m. kenarlarda ise 1,25 m. dir (Res. 2). Bu mekânın bidayette bu şekilde niçin yapılmış olduğunu kestirmek kabil olamamıştır. Fakat sonradan değişikliğe uğramış ve gerek zemin ve gerekse duvarlar bir yüksekliğe kadar su sıvası ile kaplanmış olduğuna nazaran muayyen seviyeye kadar su topluluğunun mevcudiyetinin nazarı dikkate alındığı anlaşılmaktadır. Mevcut ayak takviyeleri daha sonraki bir devre aittir, çünkü bu takviyeler sıvanmamıştır.

Bu mekâna gelen muhtelif kanallar : Ayasofyanın içinde (kroki 1) Doğu ve batı esas payelerinin yanına kadar uzanan 1,32x0,58 çapında kanallar, krokide görüldüğü gibi, asıl binanın en kuzey ve güney kapılarının altından geçerek nartexe doğru uzanmaktadır. Bunlardan en kuzeyde olan nartexe girer girmez iki kısma ayrılır. Bir kısım bu mekânın kuzey-doğu köşesinin hemen yanında bir mekânla birleşir, diğeri ise krokide görüldüğü gibi bu mekânın kuzey-batı köşesinden geçerek kuzeyden itibaren iç nartexden dış nartexe açılan 2. kapının altından geçer ve dış nartex batı duvarlarının yanına kadar uzanır. Buradan duvarlara paralel olarak vaktiyle dış nartexden atriuma açılan kapıya kadar uzanır. Buradan batıya dönerek Ayasofya batı cephesindeki bahçeye doğru devamla — Scheider tarafından¹ bulunan — ve kuzeyden güneye doğru geçen büyük su kanalı ile birleşir.

Yine Ayasofya'nın güney tarafındaki en batı esas payesinin hemen yanından başlayan bir kanal da binadan nartexe açılan en güney kapının altından geçerek yine bu mekânla birleşmektedir. Binanın içine bu her iki koldan ayrılan birer şube Osmanlı devrinde Bergama'dan getirilerek konmuş olan büyük mermer su küplerinin altına kadar uzanmaktadır.

Bu bina içinden gelen güney kanallarının mekâna brileştiği noktanın hemen altından başlayan daha büyük ve yüksekliği 1,65 ilâ 1,30 m. ve eni 1,00 m. ilâ 0,80 m. olan bir dehliz, Ayasofya giriş vestibülünü boylu boyunca katettikten sonra bahçeye çıkmakta ve güney istikametinde müdürlük binasının kapısı hizasına kadar uzanmaktadır. Bu dehliz üstünde yer yer 2-3 m. boyunda ve yola dik olan koridorlar vardır. Yıkıldığı için dehlizin devamının tetkiki mümkün değildir. Bu son koridorların büyüklüğü 1,23 x 0,60 m. dir.

Bugün Ayasofya'nın içinde bulunan ve su mecrası gibi görülen mecraların bilhassa ilk şeklinin neye yaradığı malûm değildir. Binanın zeminini döşeyen mermer levhaların zamanla kirlenmiş olduğu ve vaktiyle kilise zeminin zaman zaman yıkandığından toplanan suyun dışarı atılması yaramak için, bu kanalların yapıldığı düşünülürse de buna mukabil bu kanallarda su sıvası olmaması bu faraziyeyi zayıflatmaktadır. Fakat Osmanlı devrinde mermer küplerden su içenlerin döktükleri suların şube kanallar vasıtasıyla bu kanallara gelerek bu mekâna sevkedildikleri de bir hakikattir. Bu şube kanallarda da sıva yoktur, mekânın güney nihayetinden başlayan Ayasofya bahçesinin giriş kapısına doğru uzanan tesisin, burada toplanan suyu harice akıtmak için kullanılmış olması düşünülebilir de, bu tesisin yapılaş şekli böyle bir vazifede kullanılmadığını göstermektedir. Zira gerek bu geçidin en ve yüksekliği, sıva kullanılmaması, Ayasofya'nın batısından geçen büyük kanalizasyonla irtibatın aranmaması ve bu geçitten her iki tarafa ayrılan azami 2 m. uzunluğunda olan dehlizler bunun bu maksatla yapılmamış olduğunu göstermektedir. Bu dehlizler muntazam şekilde nihayetlenir ve sonradan kapanmamış olduğu aşikârdır.

En son bir ihtimal olmak üzere bu mekânın daha evvel burada mevcut olan bir binaya ait olabilmesi ihtimali de düşünülebilir. Bu halde elde mevcut kata göre 2. Ayasofya seviyesi bugünkü nartex seviyesinden 2.10 m. aşağı olduğuna nazaran bunun nartex seviyesinden 1.95 m. aşağıda bulunan bu mekânın kare tuğlalarla döşeli seviyesinin mukayesesi lâzım gelir.

Her ne kadar iki seviye arasında büyük fark yoksa da asıl Ayasofya binasının en kuzeydeki kapısının altından geçerek gelen kanalla birleşen ve buradan itibaren dış nartex'e açılan 2 nci kapısının altından geçerek dış nartex'in batı duvarına kadar uzanan kanalında gösterdiği veçhile 43.53 m. boyunda olan mekân Ayasofyanın iç nartex'inin heyeti umumiyesini kaplamamaktadır. Bundan başka A. M. Schneider tarafından yapılmış olan kazı neticesinden 2 nci Ayasofyanın eninin 60 m. kadar olduğu tespit edildiğine nazaran meydana çıkarılan propile gerisinde bir dış ve bir iç nartex olduğu kabul edilse bile bu mekân bina ile aynı ende olması lâzım gelen iç nartex'in enine tekabül etmemektedir. Bundan başka mekânın duvarlarının yapı şekli de İkinci Ayasofya yapı şekline benzememektedir. Bu noktai nazardan bu mekânın ikinci Ayasofya ile alâkası olduğu kabul edilemez.

Feridun Dirimtekin

¹ Bk. : A. M. Schneider, Die Grabung im westhof der Sophienkirche zu Istanbul plân 1-6.

ARCHWISE SPACE UNDER INNER NARTEX OF SAINT SOPHIA

Under the inner narthex of St. Sophia is a vault, extending from the Orea Door to the space between the two doors at the extreme north. It occupies two thirds of the width of the narthex. The total length is 43.53 ms. The width is 3.90 ms. It is divided into two parts by a range of pillars in the middle (Fig. 1). The space between the pillars and the wall is 1.74 ms. in the east and 1.56 ms. in the west. The pillars are square, with side of 60 cms. The pillars are not ranged at equal distances from north to south. The distance varies from 1.68 ms. to 1.74 ms. The east side of the pillars has been consolidated later with bricks measuring 60 cms. x 61. The distance between the extreme pillars and the walls is 2.31 ms. to the north wall and 1.70 ms. to the south wall.

The floor was paved with brick squares. The height from the floor to the vault is 1.30 ms. at the apex, and 1.25 ms. at the sides. It is impossible to determine the original destination of the vault (Fig. 2). It was later modified, and the floor and the walls up to a certain height were covered with hydraulic cement, which indicates that the accumulation of water up to a certain level had been considered. The consolidation of the pillars belongs to a later period, as the consolidated parts have not been cemented.

Diverse conduits reach this vault. Two main conduits, measuring (Pl. 1) 1.32 ms. in length and 0.58 across, enter St. Sophia as far as the western massive pillars, pass under the extreme north and south gates of the building respectively, and reach the narthex, as seen in the diagram. The northern main on entering the narthex is divided into two branches. One branch joins the vault near the north-east corner, the other, as seen in the diagram, crosses the north-west corner of the vault, passes under the second door (from the north) which opens from the inner narthex to the outer narthex, and reaches the west wall of the outer narthex. It runs parallel to the wall and reaches the gate which formerly led from the outer narthex to the atrium. From that point it turns westward to the garden west of St. Sophia, and joins the main conduit which runs in a north-south direction, discovered by Schneider.¹

One conduit, which starts near the western massive pillar in the south side of St. Sophia, passes under the extreme southern door of the narthex, and joins the vault. Two branches separating from those two conduits reach the point under the large marble runs transferred from Bergama in the Ottoman period.

A large passage, measuring 165-130 ms. by 100-0,80 ms., starts under the point where the south conduits from the interior of the building join the vault. It follows the whole length of the entrance vestibule of St. Sophia, enters the garden, and extends southward to a point on a line with the entrance of the Director's office. It has been demolished, so it was impossible to examine its wall. The size of the southern conduits is.

They have at intervals funnels measuring from 2 to m., which rise vertically up to the road.

Those conduits inside St. Sophia resemble water conduits, but we do not know to what use they served in their original form. We might suppose that, as the marble pavements of the church were joined in the course of time, the conduits were designed to let out the water accumulated while washing the pavements. But this seems improbable because they have no hydraulic cement. It is however a fact that in the Ottoman period the water spilt while drinking from the marble urns ran into the branches of those conduits, and from there into the vault. There is no cement in those branches either. We might suppose that the system which starts from the south extremity of the vault and reaches the entrance gate of the garden of St. Sophia, was designed to let out the water accumulated there, but the structure of the system indicates that it was not put to that use. The width and height of the passage, the absence of cement, the fact that it had not been connected to the large canalization passing west of St. Sophia, the conduits with a maximum length of 2 ms. branching from the passage, all indicate that it was not designed for that purpose. Those conduits terminate regularly, and it is evident that they were not closed at a later date.

As a last hypothesis it might be possible that the vault belonged to a building which existed there formerly. Judging from the remains extant, the level of the second St. Sophia was 2.10 ms. below that of the present narthex. It is therefore necessary to compare them to the vault, when paved with bricks. The vault is 1,95 ms. below the level of the narthex.

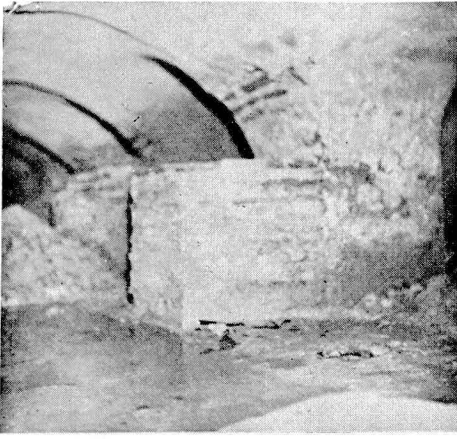
Although there is not an important difference between these two levels, according to the position of the canal which joins with the canal that passes under the northernmost door of the essential St. Sophia building; and after passing under the entrance which opens to the outer narthex, extending to the western wall of the outer narthex, space of 43.53 metres length does not content the inner narthex.

Apart this, as a result of the excavations carried out by M. A. Schneider, it is fixed that the width of the second St. Sophia building was 60 metres.

Even if it is accepted that there were inner outer narthexes behind the propile found, this area is not an equivalent with the width of inner narthex. Secondly, shape of the walls of this area has not resemblance with the second St. Sophia building. From this point of view, it is impossible to see a relation between this area and the second St. Sophia.

Feridun Dirimtekin

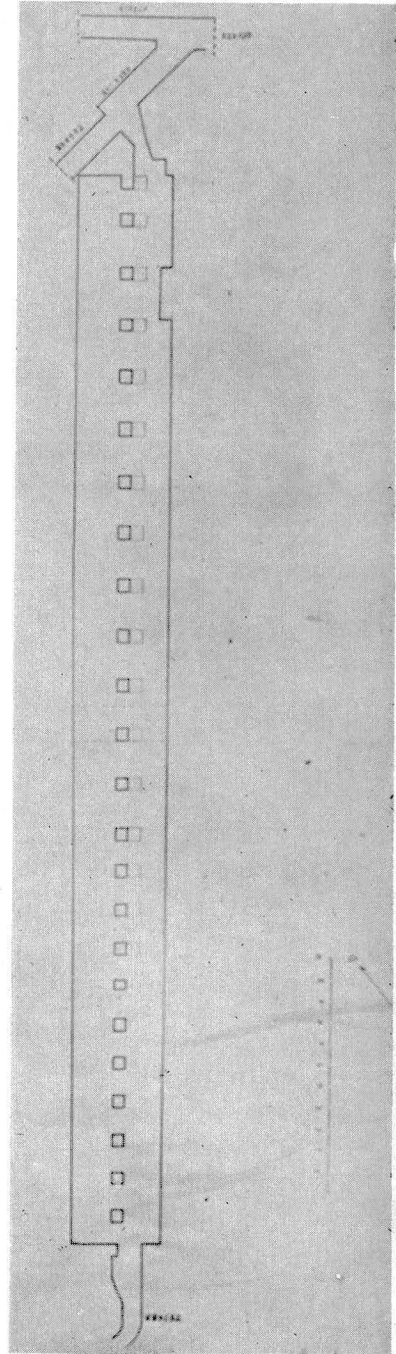
¹ A. M. Schneider, Die Grabung im westhof der Sophienkirche zu Istanbul and plân : I-VI.

Res. 1 — Kubbe kasnağı.
Fig. 1 — Casing of the dome.

Res. 2 — Nartex altındaki mekânın umumî görünüşü.
Fig. 2 — A general view from the archwise space under inner narthex

Kroki 1 — Nartex altındaki mekân.
Pl. I — Vault under inner narthex